

Prof. dr hab. Zofia Kaszowska
WKiRDS ASP im. J. Matejki w Krakowie
ul. J. Lea 27-29
30-058 Kraków

Katowice, dn. 25 lipca 2022 r.

Recenzja pracy doktorskiej pani Anny Guzowskiej pt.

Jedno źródło, dwa strumienie. Badania technik i technologii obiektów dekorowanych laką orientalną i jej europejskimi imitacjami jako podstawa do odpowiedniego opracowania programu prac konserwatorskich na przykładzie trzech różnych zabytków z kolekcji Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie: stołu w stylu nanban (ok. 1610), dekoracji królewskiego Gabinetu Chińskiego autorstwa Martina Schnella (1730–1731) oraz biurka damskiego z warsztatu Jacques'a Dubois (ok.1745), w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki

Pani Anna Guzowska, autorka przedłożonej do recenzji pracy doktorskiej jest absolwentką Wydziału Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, kierunku Konserwacja i Restauracja Dzieł Sztuki w zakresie malarstwa i rzeźby polichromowanej (dyplom 1996 r.). Od roku 1998 pracuje jako konserwator dzieł sztuki w Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, od roku 2005 kieruje tam Pracownią Konserwacji Malarstwa. Wcześniej pracowała przez dwa lata w Zamku Książąt Pomorskich. Poza pracą etatową stale realizuje zlecenia w ramach umów o dzieło. Podejmuje konserwacje malowideł ściennych; obrazów sztalugowych na płótnie, drewnie i metalu; rzeźb polichromowanych; elementów architektonicznych i ornamentalnych ołtarzy; ram do obrazów. Wśród badanych i konserwowanych przez nią obiektów pokaźną grupę stanowią wilanowskie zabytki dekorowane laką - orientalną bądź jej europejskimi odpowiednikami. Pani Anna Guzowska przez lata wypracowała sobie pozycję cenionego specjalisty w tej dziedzinie. Jest autorką lub współautorką ok. 20 wystąpień konferencyjnych oraz innych publikacji.

Przedmiotem pracy doktorskiej pani Anny Guzowskiej są trzy wyjątkowe zabytki z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, przynależne do kolekcji obiektów dekorowanych laką orientalną i jej europejskimi imitacjami: 1) stół w stylu *nanban* z ok. 1610 r., 2) dekoracja Gabinetu Chińskiego autorstwa Martina Schnella z lat 1730 - 1731, 3) biurko damskie z warsztatu Jacques'a Dubois z ok. 1745 r. Obiekty te stanowią reprezentację różnych technik sztuki lakierniczej związanych z miejscem wykonania przedmiotu i jego przeznaczeniem. Są także dowodem na istnienie prężnej wymiany towarów i myśli technologicznej pomiędzy Europą a Dalekim Wschodem w XVII i XVIII w.

Meble w stylu *nanban* były wytwarzane w Japonii przez japońskich konwertytów, w warsztatach działających przy misjach jezuickich. Wyrabiano je na własny użytek, w celach handlowych oraz na prezenty dyplomatyczne dla elit japońskich i europejskich. Styl *nanban* faworyzował złote motywy traw i kwiatów na czarnym tle laki wraz z bogatym zastosowaniem intarsji z macicy perłowej. Stół z kolekcji wilanowskie jest wyjątkowy również dlatego, że jest jedynym stołem w stylu *nanban*, o wysokości standardowej dla Europejczyków, inne znane stoły, a jest ich na świecie tylko kilka, są niskie. Stół najprawdopodobniej trafił do Wilanowa w połowie XIX w. za sprawą Augusta Potockiego

Kon

ówczesnego właściciela pałacu (1840 – 1892). Po raz pierwszy wymieniono obiekt w inwentarzu z 1867 r. W latach 2016 – 2018 przeprowadzono dogłębne badania techniki i technologii obiektu, które zaowocowały podjęciem pełnej konserwacji. Było to możliwe po uzyskaniu grantu od japońskiej Sumitomo Foundation i nawiązaniu międzynarodowej współpracy z najlepszymi specjalistami w dziedzinie badań i konserwacji laki orientalnej, w tym badaczami z Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE). Podjęto także konsultacje z panem Shigeru Kitamura, którego uważa się za jednego z najbardziej doświadczonych konserwatorów japońskich zajmujących się laką inkrustowaną macicą perłową.

Drugi zabytek będący przedmiotem pracy doktorskiej – dekoracja Gabinetu Chińskiego, została urzeczywistniona w latach 1730 – 31, za sprawą lakiernika królewskiego Martina Schnella, po tym jak August II Mocny podpisał kontrakt z wojewodzina Denhoffową na dożywotnie używanie pałacu wilanowskiego. To doskonały przykład fenomenu w zakresie fascynacji sztuką dalekowschodnią polegający na dekorowaniu całych gabinetów w rezydencjach i pałacach europejskich w stylu nawiązującym do sztuki dalekowschodniej ale przy udziale własnych technik i materiałów dostępnych na miejscu. Zasadniczym elementem wystroju wilanowskiego Gabinetu Chińskiego są szerokie panele ścienne pokryte złocistym lakierem z zatopionymi metalicznymi cząstkami, załamującymi światło i dającymi wrażenie, że powierzchnia migota. Ten rodzaj lakieru, charakterystyczny dla warsztatu Martina Schnelle, a być może po raz pierwszy zastosowany w warsztacie braci Dagly, nazywano lakierem awenturynowym z powodu podobieństwa do kamienia o tej samej nazwie. Jean Felix Watin w traktacie o sztuce lakierniczej, jedynym podręczniku z tej dziedziny przetłumaczonym na język polski, tak pisze: „kamień awenturynowy jest czerwono żółtym kamieniem, który pięknie i artystycznie wpada w oczy i zmieszany jest z małymi podobnymi do złota świecidełkami. [...] Aby ten kamień naśladować biorą malarze drobno pokrojone fałszywe złoto albo mocne złoto metaliczne”. Lakier awenturynowy był bez wątpienia europejską odpowiedzią na japońską technikę *nashiji urshi*, której nazwę wywodzi się od rodzaju gruszki o złotej skórce z charakterystycznym nakrapianiem. Na wilanowskich panelach umieszczono ponadto misternie malowane scenki figuralne oraz motywy flory i fauny wzorowane na sztuce dalekowschodniej. Całość wraz z malowidłem na suficie tworzy wspaniałe, jednorodne wnętrze, które przetrwało do czasów współczesnych prawie w niezmiennym stanie, co również można traktować jako pewien fenomen, zważywszy na fakt straszliwego zniszczenia Warszawy w czasie II wojny światowej. Gabinet Chiński w latach 2005 – 2012 podlegał szeroko zakrojonym badaniom (projekt badawczy we współpracy z Akademią Sztuk Pięknych w Warszawie oraz badania w ramach statutowej działalności muzeum), których uwieńczeniem była konserwacja zabytku, zakończona w 2013 r.

Trzeci zabytek z grupy przedmiotu pracy doktorskiej to biurko damskie z warsztatu uznanego francuskiego ebenisty Jacques'a Dubois, sygnowane jego pieczęcią, datowane na ok. 1745 r. Po raz pierwszy zostało wymienione w inwentarzu pałacu wilanowskiego w roku 1864, kiedy to pałac należał do Augusta Stanisława hrabiego Potockiego. To przykład zabytku uznanego za dzieło utracone w czasie II wojny, które szczęśliwie odzyskano w 2016 r. po odnalezieniu

w pałacu Pillnitz w Dreźnie. To bardzo ciekawy obiekt ze względu na technologię i technikę wykonania, która została w pełni ujawniona podczas przygotowań do konserwacji i samej konserwacji rozpoczętej w 2016 r. Biurko reprezentuje rokokowy styl Ludwika XV i jest typowym meblem swojej epoki, a to co nas dzisiaj zadziwia – wkomponowanie w nowy francuski mebel płyt bądź oklein zdobionych laką orientalną ze starych mebli japońskich lub parawanów chińskich, nie było niczym wyjątkowym we Francji, w połowie XVIII w., kiedy to nastąpił ogromny popyt na meble z orientalną dekoracją. W biurku z Wilanowa taki fornir znajduje się na wszystkich najważniejszych ściankach: z przodu, na klapie, na dwóch bokach i dnie skrytki. Pozostałe elementy mebla przykryto lakierem własnym, a szwy ukryto pod oprawami ze złoczonego mosiądzu. Biurko jest zatem dobrym przykładem obiektu, w którym występuje zarówno laka orientalna jak i jej europejska imitacja.

Jak sugeruje temat pracy doktorskiej zasadniczym jej celem były badania technologii i techniki wykonania wskazanych obiektów oraz analiza wpływu wyników tych badań na program prac konserwatorskich. Takie rozumienie planowania konserwatorskiego nie jest niczym nadzwyczajnym, zważywszy jednak na wyjątkowy charakter obiektów, nie dziwi to, że problem urósł do rangi tematu pracy doktorskiej. Wyniki badań wpisują się także w szerszy kontekst – znacząco poszerzają wiedzę ogólną o lacy orientalnej i jej europejskich odpowiednikach. To ważne, gdyż polskie badania w tym zakresie należą wciąż jeszcze do rzadkości. Dla technologa dzieł sztuki ważny pozostaje również inny aspekt, do którego powrócę później – sposób prowadzenia badań tego typu obiektów i ocena skuteczności zaproponowanych metod badawczych.

Do recenzji przedstawiono trzy tomy, przy czym zasadnicza dysertacja została zawarta w tomie pierwszym, pozostałe tomy to aneksy. Jeden aneks zawiera opisową dokumentację z prac konserwatorskich przy dekoracji lakierniczej biurka z warsztatu Jacques'a Dubois oraz dokumentację z badań specjalistycznych, natomiast drugi aneks mieści konserwatorską dokumentację fotograficzną dla tego samego obiektu. Układ rozprawy nie budzi zastrzeżeń – jest logiczny i przejrzysty, natomiast wybór aneksów nie został przekonująco uargumentowany. Dokonywanie wyborów treści/informacji do przekazania w formie rozprawy doktorskiej, z badań prowadzonych tak długo i rozlegle, na pewno było nie lada wyzwaniem! Dysertacja została napisana bardzo przystępnym językiem, co może okazać się pomocne dla jej upowszechnienia, na co w pełni zasługuje.

Treść dysertacji, zawarta na 188 stronach A4 wydruku komputerowego, została ujęta w siedem rozdziałów. Kolejne 42 strony obejmują bogatą bibliografię, spisy ilustracji i słownik materiałów. Rozdziały prowadzą czytelnika stopniowo od zagadnień natury ogólnej do coraz bardziej szczegółowych. W rozdziale 1., w sposób bardzo syntetyczny, w ujęciu chronologicznym, przedstawiono najistotniejsze zjawiska w historii rozwoju laki europejskiej rozumianej jako rezultat fascynacji laką orientalną. W owym historycznym zarysie umiejscowiono te zjawiska, które zaowocowały wytworzeniem obiektów będących przedmiotem dysertacji doktorskiej, na końcu opisano fenomen polegający na dekorowaniu całych gabinetów w rezydencjach i pałacach europejskich w stylu nawiązującym do sztuki dalekowschodniej. Czytając ten rozdział uzmysłowiłam sobie, że w bardzo podobny sposób prezentuję ten temat na wykładach z *historii technik i technologii dzieł sztuki* wygłaszanych

dla studentów Wydziału Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki krakowskiej ASP. W rozdziale 2. omówiono wilanowską kolekcję obiektów dekorowanych laką orientalną i jej europejskimi imitacjami kładąc nacisk na historię obiektów będących przedmiotem pracy doktorskiej. Rozdział 3. definiuje pojęcia laki orientalnej i europejskiej wskazując na wzajemne podobieństwa i różnice, a wszystko po to by czytelnik miał punkty odniesienia dla zrozumienia technik i materiałów zastosowanych do dekoracji obiektów będących przedmiotem pracy doktorskiej. Rozdział 4. o tytule *Materiał badawczy. Rodzaje zastosowanych badań i ich wykonawcy* budzi u mnie najwięcej zastrzeżeń. To bardzo istotne by w sposób uczciwy wskazać wszystkie osoby, które uczestniczyły w procesie badawczym, nawet wtedy kiedy to doktorantka jest autorem programu badań, a taką sytuację mamy w niniejszym przypadku. Nie rozumiem, dlaczego wymieniono razem wszystkie badania i wykonawców, w sposób wręcz literalny, bez przypisania do konkretnych obiektów. Dotąd omawiano każdy obiekt z osobna, podobna zasada obowiązuje także w dalszej części pracy, w rozdziale 5. pt. *Technika i technologia oryginału i warstw wtórnych trzech wybranych z wilanowskiej kolekcji zabytków*. Dziwi mnie ten pomysł tym bardziej, że te same informacje występują jeszcze raz w kolejnym rozdziale, tyle że, rozproszone i w formie przypisów. Być może lepszym miejscem na taki ogólny spis byłby załącznik na końcu pracy, tym bardziej, że wnioski nt. planowania, przebiegu i oceny skuteczności zastosowanych metod, zaprezentowane w rozdziale 4. są mniej niż lapidarne. To słaby punkt pracy! A szkoda, bo wysoko oceniam podjęte starania by do badań, obok metod instrumentalnych o ugruntowanej pozycji, włączać inne o charakterze eksperymentalnym. Analizując programy badawcze, kolejno w porządku chronologicznym, dostrzegam rozwój myśli wynikający z coraz większej wiedzy i doświadczenia doktorantki. Szkoda jednak, że ona sama nie rozwinęła tego wątku - byłoby to bardzo pouczające dla osób planujących kolejne tego typu badania. Ja nieco inaczej niż autorka dysertacji oceniam skuteczność zastosowanych metod instrumentalnych. Skoro tak duże uznanie w jej oczach zyskała analiza składu pierwiastkowego dekoracji lakierniczej Gabinetu Chińskiego przeprowadzona metodą spektroskopii emisyjnej ze wzbudzeniem laserowym – LIBS, to dlaczego nie wykorzystano tej metody powtórnie, np. przy badaniach stołu *nanban*? Moje największe uznanie wzbudziła natomiast analiza spoiw stołu *nanban* przy zastosowaniu metody pirolitycznej chromatografii gazowej sprzężonej ze spektrometrią mas z użyciem wodorotlenku czterometyloamoniowego (THM-Py-GC/MS). W rozdziale 4. wspomniano także o badaniach archiwalnych i stylistycznych. Najważniejsze w kontekście tematu dysertacji doktorskiej są rozdziały 5. 6. i 7., w których opisano kolejno: technikę i technologię obiektów wywiezioną z badań; praktyczny eksperyment odtworzenia warstw lakierniczych Gabinetu Chińskiego oraz programy konserwatorskie trzech obiektów z wyszczególnieniem tych kroków, których nie można byłoby przedsięwziąć bez wiedzy nt. techniki i technologii zdobytej z badań archiwalnych, instrumentalnych i praktycznych eksperymentów. Wysoko oceniam dwa pierwsze z trzech wymienionych rozdziałów, pewien niedosyt pozostawia lektura ostatniego. Uzyskano szeroką wiedzę nt. budowy i wykonania obiektów, natomiast prezentacja powiązania tej wiedzy z programami konserwatorskimi wydaje się nieco powierzchowna. Nie mam wątpliwości, że wiedza ta miała olbrzymi wpływ na przebieg prac konserwatorskich, żałuję tylko, że nie opisano więcej szczegółów z tego procesu decyzyjnego. Wartością dodaną pracy doktorskiej są zapewne wyniki eksperymentu

starzeniowego próbek z odtworzonymi lakierami, które mogą być pomocny przy analizie stanu zachowania oryginalnych warstw lakierów europejskich.

W *Podsumowaniu* autorka wymienia przedsięwzięcia podjęte w wilanowskim muzeum na kanwie przeprowadzonych badań i konserwacji trzech opisanych obiektów. Warto przypomnieć tą listę za autorką: 1) przeprowadzenie badań porównawczych innych wilanowskich zabytków z warsztatu Martina Schnella, potwierdzenie jego autorstwa w stosunku do kabinetu ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; 2) weryfikacja techniki i technologii oraz datowania i pochodzenia wielu wilanowskich zabytków dekorowanych laką i jej imitacjami przypisanych do grup: „Sztuka Azji”, „Meble”, „Varia”, 3) przystosowanie warunków w muzeum do właściwego przechowywania i eksponowania obiektów z laki orientalnej i europejskiej, 4) włączenie wilanowskiego muzeum do nieformalnej sieci eksperckiej osób i instytucji zajmujących się w profesjonalny sposób obiektami z dekoracją lakierniczą. Myślę, że z czasem lista owych wartości dodanych do badań i konserwacji trzech obiektów stanowiących przedmiot recenzowanej pracy doktorskiej ulegnie poszerzeniu i będą to dalsze dowody jej wagi i formatu.

Recenzowana praca doktorska pokazuje szeroką wiedzę i umiejętności badawcze doktorantki oraz stanowi oryginalne rozwiązanie ważnego problemu naukowego (spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789)), dlatego wnioskuję o dopuszczenie mgr Anny Guzowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Zofia Kaszowka